

Branch of Ukrainian Studies
of Maria Curie-Skłodowska University in Lublin

SPHERES OF CULTURE

Volume XVII

Lublin 2018

Ihor Sribniak

**LANGUAGE, DEFENSIVE AND MOBILIZATION MISSION
OF UKRAINIAN PERIODICALS IN ŁAŃCUT CAMP (POLAND)
OF UKRAINIAN SOLDIERS FROM MAY TO JUNE 1921**

Borys Hrinchenko Kyiv University, Ukraine

Ігор Срібняк

**МОВНО-ОХОРОННА ТА МОБІЛІЗАЦІЙНА МІСІЯ УКРАЇНСЬКОЇ
ПЕРІОДИКИ У ТАБОРІ ІНТЕРНОВАНИХ ВОЯКІВ-УКРАЇНЦІВ
ЛАНЬЦУТ У ПОЛЬЩІ (ТРАВЕНЬ-ЧЕРВЕНЬ 1921 Р.)**

Abstract: The article analyses the campaign for the defence of the Ukrainian language and widespread the sphere of its usage, initiated by the camp periodicals in Łańcut, such as «Nasha Zorya», «Promin'» and «Budyak». It's purpose was to stand against the part of Russian-speaking first sergeants of UNR Army who did not believe in Ukrainian state idea.

Therefore, the camp periodicals became the most essential component of the cultural and national life of camp inhabitants, particularly the part of the first sergeants whose state of mind was directed on the nation and the state. There were ideas provided by editorial boards of periodicals which could be ardently supported as well as entirely denied by various groups of the interned Ukrainian soldiers in Łańcut. Although, each case demonstrated that both views played the inspirational role for camp inhabitants who formed their attitude towards Ukraine, national and liberational mottos of the Ukrainian nation.

Keywords: periodicals, interned, first sergeants, camp, Łańcut, UNR Army, Poland

Обставини перебування полонених та інтернованих вояків-українців у таборі Ланьцут вже перебували у полі зору як українських [19], [20], [5], [10], [17], так і польських [28], [27], [6], [29], [3] дослідників. Завдяки науково-дослідній роботі згаданих істориків стало можливою реконструкція окремих аспектів життєдіяльності таборян у згаданому таборі, і зокрема – фрагментарне

висвітлення умов перебування та деяких напрямів культурно-освітньої діяльності інтернованого вояцтва. Виходом цих публікацій було закладено підвалини для наступних наукових опрацювань цієї дослідницької проблеми, а також ознайомлення широкого загалу істориків з історією цього табору.

Але вочевидь – усього цього було недостатньо для відтворення ціліс-

ної історії функціонування Ланьцуту, тому процес наукового опрацювання різних аспектів життя і діяльності інтернованих вояків-українців у цьому таборі тривав і надалі [21], [22]. Після багатолітньої перерви відновилась й наукова розробка деяких проблем функціонування таборової преси [4], матеріяли якої являють собою одне з найважливіших джерельних підстав для відтворення таборового повсякдення інтернованого у таборах Польщі вояцтва армії УНР. Для підготовки цієї статті була використана значна кількість матеріялів «живого» тижневика “Промінь”, який випускався в двох-трьох примірниках у таборі Ланьцут. Для охоплення максимально більшої кількості таборян кожне його число прочитувалось перед таборовим загалом, знаходячи живий відгук в їх серцях.

Повні два комплекти цього часопису нині зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) та Центральному історичному архіві України, м. Львів (ЦДІА України, м. Львів) і не були до цього часу навіть мінімальною мірою залучені до наукового обігу. Відтак, завданням цієї статті стало вивчення однієї з основних тематичних «ліній» таборових часописів, що переслідувала завдання обмежити сферу вжитку російської мови у середовищі старшинства армії УНР.

Наслідком того, що у 1920 році до складу армії УНР було мобілізовано значну кількість офіцерів, які перед цим перебували у складі денікінських військ, корпоративна єдність її

старшинського корпусу була значно послаблена, що у свою чергу призвело до утворення в його середовищі кількох несумісних одна з одною течій. Хоча переважна більшість старшинства збігала свою відданість прапору УНР і була готова до останнього боротись із большевизмом, частина старшин – займала вичікувальну позицію, не виявляючи своїх дійсних політичних поглядів, а дехто навіть демонстрував своє цілковите неприйняття ідеї незалежності України, вперто обстоюючи гасло «єдиної і невідомої» Росії. Зрозуміло, що ця категорія старшинства підлягала негайному виключенню з мав армії УНР та видаленню з українських таборів до російських.

Проте складнощі таборового існування у Ланьцуті перешкождали системному проведенню такої роботи, яка мала би виконуватися контррозвідувальними структурами та військово-судовими органами армії УНР. Між тим деморалізуючий вплив «єдинонеделімцев» був досить відчутний та вимагав негайних контрзаходів. На відміну від інших таборів, де до «чистки» старшинства від випадкових та відверто злочинних елементів залучались новостворені старшинські громади, у Ланьцуті цю функцію стала виконувати таборова преса.

Першим цю місію взяв на себе «літературно-військовий тижневик, орган незалежної думки» часопис «Наша зоря» (деякий час він був друкованим органом таборової культурно-просвітньої комісії), перше число якого вийшло у таборі 16 грудня 1920 р. Справа його започаткування виявилась дуже непростою – у чому редакція часопису відверто зізналась

читачеві вже у першому його номері (на цей час в розпорядженні редакції був лише зіпсований шапірограф). Але ці труднощі не могли зупинити вихід «Нашої зорі», яка – за словами її засновників – “освітить темряву ночі й покаже правдиві шляхи” [7, 1].

Прагнучи об’єднати всі здорові сили в середовищі таборян у кінці січня 1921 р. його редакція звернулась до загалу вояцтва із закликом – “Українці всіх напрямів, єднайтесь”. Тільки це гасло мало стати для всіх таборян “провідною стежкою до здобуття нашому народові незалежності й у першу чергу звільнення його від Московського червоного імперіалізму”. На думку редакції, вже та одна обставина, що “опинившись на чужій території, без виразних і ясно уявляємих перспектив нашого майбутнього, ми не тільки не розпорошилися і не згубили свого державного центра і державности”, а навпаки – стали міцнішими, “спаюючи воєдино наш національний фронт” [8, 1], – свідчила про державотворчий потенціал української нації.

У цитованій вище редакційній статті було особливо відзначено, що тільки “армія, регулярна, дисциплінована і суто національна може бути головною підвалиною нашої державности”, а відтак уряд УНР, і щойно обрана Рада Республіки мають першочергово зайнятись “справами свого війська, уділяючи йому максимум уваги, енергії і підтримки”. Це вимагало колосальних зусиль, бо до “нашої військової сім’ї (армії УНР – І. С.) затесалося багато злодіїв, які провокують нашу справу і які вщент хотять розшматувати наш військовий організм”. Для їх нейтралізації належалося “перевести саму рішучу

і повну чистку «авгієвих конюшень» від того, на жаль, численного елемента, який на своє співробітництво в українській справі дивиться як на засіб до власної наживи, грязного і дрібного кар’єризму і свідомої руйнації нашої справи” [8, 1-2].

Дуже важливим завданням, на думку редакції, мало стати притягнення “на українську службу цілого ряду талановитих і здібних військових оце на зміну хоч-би частині покинутого нам Росією генеральського хламу”. Очевидно, що така оцінка здібностей та ділових якостей вищих старшин армії УНР була надто категоричною, бо більшість генералітету в її складі сумлінно виконували службу, а частина з них – вже мала й вироблений національно-державницький світогляд. Відтак, погоджуючись з тим, що слід було “сміло й рішуче прочистити дорогу енергії, а не тішитись генеральськими чинами, за їх нездатністю і браком”, цілком неприйнятним був запропонований редакцією “рецепт” творення нової генерації українського генералітету шляхом їх “фабрикування наскоро”, притягнувши, щоправда, для цього “іноземних інструкторських сил” [8, 2].

Варто зазначити, що деякі старшини вищих рангів, які опинились в армії УНР цілком випадково – своєю поведінкою самі створювали підстави для таких радикальних суджень. Скажімо – прокурор 2-ої Волинської дивізії полковник Янушкевич “дозволив собі скаржитись Польській владі на акції Українського Начальника групи військ інтернованих в Ланьцуті; одверто ганьбив і ляв Українців”. У зв’язку з цим група старшин-українців оголосила його

“провокатором і ворогом України”, після чого згадуваний полковник втік з Ланьцуту та пристав до загону осавула Яковлева [24].

Але особливо активізувалась боротьба зі злочинним елементом у Ланьцуті після започаткування видання «таборового живого тижневика» “Промінь”, перше число якого вийшло 13 травня 1921 р. До складу його редколегії у цей час входили Д. Нестеренко (головний редактор) і І. Кухарський [3, 268]. Пояснюючи у редакційній статті потребу його видання, ініціатори заснування часопису яскраво й переконливо визначили завдання “Променя”: “Кинути світло правди на оцю дійсність, промінням живого слова розсікти оцю дійсність [...] [і] темряву, в яку попала ціла наша національна справа, як ліхтарем освітлювати той шлях, який ми йдемо до своєї давньої цілі, щоб не збиват[и]ся з нього та не зійти в болото, що широкими ланами розкидана нашими ворогами праворуч і ліворуч од нього” [9, 1].

Редакція обіцяла “голосно кликати до тіснішого об’єднання всі живі та нездеморалізовані сили наші, до невпинної праці над собою в прагненнях до самоудосконалення, будити думку, викликати до життя творчу працю на користь своєї Батьківщини навіть в умовах таборового життя, безпощадно й жорстоко клеймити всяке злочинство й передавати їх на суд широкої громади – всієї нашої таборової військової сім’ї, намацувати й прокладати шляхи до більше тісного, свідомішого, й ідеальнішого об’єднання поміж нашим старшинством та світлим лицарем-козаком, підносити жадання щирої праці для нашого меншого брата-козака” [9, 1].

Усвідомлюючи наскільки “велике і тяжке завдання” редакція ставить перед собою, вона разом із тим запевняла, що “до всіх явищ біжучого життя буде підходити лише [...] руководячись благом своєї батьківщини”; старатиметься “давати критичну оцінку на всі явища таборового життя”, аби жодна “дрібничка” не була випущена “з-під критичного ока”, а найвищою цінністю будуть завжди залишатись “інтереси народу, інтереси власної державности”. Редакція була свідома того, що з цими завданнями вона зможе “справитися лише при найближчій й найактивнішій допомозі всіх братів-вояків без різниці посади”, відтак закликала таборовий загаль до об’єднання навколо “Променя”, який став би для вояцтва тієї трибуною, з якої воно могло “почути слово правди та кинути слово критики на нашу сучасність у всіх її проявах”. Завершувалося це пристрасне звернення крилатим гаслом, яке могло би служити дороговказом для всіх таборян: “В єднанні наша сила, а в усвідомленню її – наша перемога” [9, 1-2].

Вже поява першого числа газети привернула увагу таборян незвичністю формату – бо її матеріяли (спочатку безцензурні) зачитувались зі сцени таборового театру артистами з гарною дикцією. “Промінь” одразу “здобув співчуття таборової маси, придбав активних прихильників, нажив окремих ворогів”. Під час читання перших трьох чисел “Променя” “у театрі не було ні одного порожнього місця. Слухала публіка уважно, без гомону, стримуючи навіть кашель”. Не відбулось жодних “мітингових випадків”, “дисципліну публіка заховала знаменито. Провожала оплесками

навіть передовицю і публіцистику". Слухачьку аудиторію газеті складала у першу чергу старшини, які не тільки уважно слухали, але й обговорювали потім порушені "Променем" питання, що, на думку редакції, було "найкращою ознакою що й сама тема відповідає потребам думки й трактування теми dokonano доцільно". А завдяки цьому – "скоріше і міцніше буде поширюватись і зростати наша національна самосвідомість" [18, 1-2].

Найбільшу увагу слухачької аудиторії привертала "хроніка та веселий кутик... Як тільки на сцені показується хроніка, слухачі свіжішають мов від подиху вітру в спеку, і їх увага набирає нової сили: Ану, мов хто там нині на черзі. Кого «протягнуть»?". Редакція відзначала, що "після першого ж читання часопис нажив собі і далі хронічно наживає лютих ворогів. Ті, кого хроніка погладила своєю м'якенькою рукою, починають сипати електричними гискрами (іскрами – І. С.), мов чорношерсті коти. Обурення їх до піни на губах. Вони погрожують часопису терором, посиляють цілі купи скарг в штаб групи, починають підпільні інтриги проти "Проміня", щоб за всяку ціну загасить його. Перекручуючи поданий часописом матеріял, стараються довести, що часопис підриває дисципліну, підкопується під авторитет старшини, бо виходять на світ Божий їх «діла-ділішки»" [18, 3].

На підтвердження цього редакція "Проміня" повідомляла про те, що у відповідь на вихід першого числа газети командування 5-ої Херсонської дивізії нібито пообіцяло тим "херсонцям", які співпрацюватимуть у цьому часописі, відправку до карного табо-

ру в Домб'є. У зв'язку з цим редакція була змушена заявити, що вона вже "виходить після попередньої цензури та як що начальство вбачає шкідливий напрям газети, то у нього є інші засоби боротьби з нею, більше шляхетні" [12, 37].

Неодноразово до редакції приходили анонімні листи з погрозами, в одну з них редактора газети називали "головою українського чека", у відповідь на що редакція заявила, що на шпальтах "Проміня" "висловлюється думка всіх, які чесно працюють на користь пригніченого українського народу. Нас не залякає. Ми вже цілі два роки боремось за Україну й українську національну гідність, і далі також твердо і непорушно будемо боротися". Звертаючись вже безпосередньо до автора цього листа редакція пропонувала йому залишити таке "фразерство [...] на розвагу свого міщанського світогляду, з якого щоби вибратися вам треба не одного «Проміня», а десять, та й ще й з добрим дрючком до них, щоб більш рішуче зворушили ваші мозки і згублене людське сумління" [12, 46].

Особливо дошкуляла газета старшинам – «малоросам» за політичними переконаннями, низького культурного рівня, які навіть не усвідомлювали ганебности своєї поведінки у стосунках з підлеглими їх козаками. На підтвердження цього редколегія умістила в журналі один з епізодів (без зазначення прізвищ, але вочевидь – фігуранти цієї замітки впізнали себе), в якому – як в краплі води – відбилася вся ницість декого зі старшин армії УНР. Під час однієї з театральних вистав на одній лавці поруч з козаками всілися й кілька старшин, які провадили між собою

розмову “виключно по «общѣпонятному». Коли один із козаків звернув увагу свого сусіда – козака на це явище і зробив загальне протиставлення, з одного боку – між козаками від яких вимагається розмовляти рідною мовою, і які в силу свого розуміння виконують ці вимоги, і з другого боку – між старшинами, які ігноруванням рідної мови, зневажають згадані вимоги, то один із старшин, почувши це, в гострій формі і начальницькому тоні запитав козака: «Яке ти маєш право та як смієш мені робити замічання, ти знаєш куди я можу запроторити за це?» [23, 38].

Редколегія звертала увагу читачів на те, що старшина зробив «догану» козакові українською мовою, після чого останній замовк, “але ж був задоволений, що хоч таким чином почув від старшини рідну мову”. Неготовність козака (через субординацію) дати гідну відповідь цьому старшині-«законнику» – спонукала редакцію звернутись до останнього в імені усього українського козацтва: “Пане старшино! Навчіться з початку шанувати мову козака, а тоді й козак буде вас шанувати, а такий демагогічний вибрик, якій ви вжили по адресі того козака, вказує лише на те, що по своєму культурному порівнянню ви стоїте нижче від цього козака. Він мав і рацію зауважити вам, щоби ви не говорили по московські” [23, 38].

На жаль – ставлення деяких старшин до своїх підлеглих було зумовлено їх «московською» школою армійського виховання, внаслідок чого окремі старшини воліли розмовляти із козацтвом мовою російського мату та зуботичини. За отриманими “Променем” інформаціями один із таких

українських «держиморд» – сотник Гриневич (13-та стрілецька бригада 5-ої Херсонської дивізії) – “покарав як належиться” одного з козаків за те, що той не виструнчився перед сотником, а саме: “побив його й посадив на 7 діб до паки (гауптвахти – *І. С.*)” [13, 20].

За спостереженнями редколегії “Променя” на цьому ґрунті у таборі мали місце й інші ексцеси, зокрема часописом було помічено “багато зловживань” у поводженні з підлеглими у навчальному курені штабу тилу Дієвої армії. З цієї нагоди редколегія вважала за доцільне аби старшини цього підрозділу “звернули на це увагу”, затамивши собі, що “вони працюють в українській армії, а не в російській, в демократичній, а не монархічній, і сором тим старшинам”. Цілковитим неподобством було й те, що деякі старшини під час стройових вправ на плацу дозволяли собі “при подачах команд при виконанні своїх обов’язків тримати руки в кишенях з героїзмом «рускаго офіцера»” [14, 29].

З цієї та інших нагод редколегія журналу зауважувала, що саме життя змушувало її звертати увагу на від’ємні типи “малоросійських потвор” – всіх цих “дебелих супостатів [...] чотирьохлицих янусів (йдеться про ту категорію осіб, які встигли побувати на службі у військових формаціях УЦР, Гетьманату, Директорії УНР, а також і в армії А. Денікіна – *І. С.*), усяких «гіпопотамів», що сякаються в жменю, кулачних дуелянтів, собак, що постачателів на порціях підводять, тубільців «Домініканії» (йдеться про мешканців «Поддомініканського будинку» в м. Ланьцут, в якому разом із родинами мешкали

сімейні старшини, а також вищий командний склад інтернованих у цьому таборі частин і з'єднань Військ УНР – І. С.), їх звичаї, і «эту самую мову» [...]» [18, 4-8]. Шляхом розміщення на шпальтах часопису коротких, але гострих «реплік», його редколегія давала влучну характеристику настроїв різних груп таборян: «У козацьких бараках балакають про визволення батьківщини. В старшинських бараках про підвищення в ранги та про нове одержання грошей. В домініканським будинку балачки однаманітні, як: «Ох, как мне здѣсь скучно! Ох, как мне здѣсь тошно! Как бы скорее попасть в Москву»» [26, 39].

При чому для цього редколегії не доводилось спеціально збирати матеріял для рубрик «Хроніка» та «Веселий кутик», все що публікувалось на шпальтах часопису – надходило від самих таборян, які прагнули позбутись цих «потвор дійсности», які все ще залишались у таборі. Відтак, як зазначалось редакцією «Променя», – «саме життя табору взялось і постачати і редагувати ці два відділи таборового часопису» [18, 4].

Вже з третього числа «Промінь» переглядався таборовою цензурою, що викликало незадоволення читачів, які вважали, що з цього моменту «жива газета» обернулась в «мертву і тільки прикидається живою». Але вплив цензури був не настільки значний аби з таборовою газетою відбулась така метаморфоза. На думку редколегії, «Промінь» залишався живим і під впливом цензури, ставши органом таборової громадськості, а відтак потребував її захисту. Тому його редколегія зверталась до читачів із закликом: «оберігайте свій таборовий часопис і від інтриг, і від мі-

щанства у змісті. Поставтесь до нього як найважливіше, пам'ятаючи, що «Промінь» є органом відбиваючим ваші настрої та нужди і разом з тим – провідником вашої думки, трибуною тільки правдивого слова, засобом виховання національно-патріотичного духу, грозою для темних елементів» [18, 8].

Газета була змушена працювати у дуже складних умовах відсутности власного редакційного приміщення (у її розпорядженні були тільки орендовані стіл та лавку в приміщенні «Нашої зорі»), до того ж – друкарська машинка, на якій друкувались матеріяли газети зіпсувалась, а у редколегії не було коштів для її ремонту. Штаби частин та з'єднань відмовляли редколегії передати в тимчасове користування друкарську машинку. «Все робиться так, як нібито вставити палиці в колеса», – зізнавалась редактори газети. Її вважали «большовицьким гніздом», цензори наполягали на тому аби цензурні купюри не згадувалось в інших матеріялах газети, а читачі – вимагали уміщувати всі без винятку матеріяли, в протилежному випадку погрожували припинити співробітництво з редколегією.

Деякі командири частин категорично забороняли своїм підлеглим не тільки співпрацювати у газеті, але навіть зустрічатись з її співробітниками, погрожуючи в іншому випадку «винуватцям» усуненням з посади, і навіть «кулею в лоб». Редколегія опинилась як «між молотом і ковадлом». У цій ситуації редколегія зверталась «до всіх, хто ставиться до газети уважніше, визнає її користь і додає в ній зброю для боротьби з ріжними злочинними явищами агітації

національних і демократичних ідей, які так необхідні для будови нашої держави – прийти газеті на допомогу чим тільки хто може” [1, 1-3].

Зрештою, цей заклик редколегії нарешті було почуто, і командування групи знайшло можливість виділити для “Променя” кімнатку в театральному баракі [2, 1]. Ця обставина стала свідченням того, що газета успішно виконує свою охоронно-мобілізаційну функцію у таборі, борючись із різними проявами деморалізації. Редколегія запевнила, що на її шпальтах й надалі “бринітиме сміх” та “гратиме жарт”, водночас є дуже важливим аби “цей сміх та жарт були чистими, щоб не мали в собі бруду. Кепський вчинок можна покарати й сильним словом і жартом, але той і другий чинники повинні розбудити в душі людини почуття її гідності і ні в яким разі не вторпати її в багно, бо цим шляхом часто вбивається охота змити з себе брудні плями” [15].

Двомовність частини старшинства (а також «одномовність» їх дружин) – змушувала редколегію “Променя” знову і знову гостро реагувати на цей ненормальний та навіть шкідливий, на думку редколегії, паралелізм у вживанні української мови на службі, а російської – в побуті та приватному спілкуванні. Зауваживши, що “питання нашої рідної мови до цього часу – болюче питання нашого таборового життя”, редколегія з сумом констатувала: “в цій справі проявляє себе яскравіше всього вся наша нікчемність, кволість, міщанство, глузування над собою і потоптання нашої національної честі” [25, 1].

Провину за такий стан справ редколегія поклала на цілий таборо-

вий загал старшинства, і зокрема на тих “міднолобих ідіотів, що ні як не хотять зрозуміти однієї простої речі, а саме, що вживання російської мови є річ категорично недопустима серед національного війська, особливо під час боротьби з отою самою «лабазницею» – Московією. Нерозуміння цього є зрада святому ділу визвольної боротьби, бо коли так легковажать народню мову, добуття прав на яку коштує [у] нас стільки зусиль і крові, то це означає – нехтування і всієї справи української. І навіть не в нехтуванню і легковаженню тут річ, а в тому що ті особи, які говорять по московськи, то є наші вороги, хто б вони не були і які посади не займали б, закляті страшні вороги, які свою присутність по часті тим і оправдують, щоби шкодити нам, псувати наші нерви і вносити розклад в нашу родину” [25, 1].

На думку редколегії, ця категорія була небезпечніша за відкритих ворогів, бо ці старшини “єхідно притаїлися і невдало пристосувалися до українського кольору, лише вичікують коли наступить такий час, щоб їм зручніше було зрадити і запустити ножа нам у спину. Зробити це просто – вони не здібні, бо занадто мізерні й нікчемні для того”. Реабілітувати себе такі старшини могли лише зробивши “маленьке нескладне діло – привчити себе до вживання української мови і вживати її, а зробивши це полюбити її як рідну мати, як укохану дівчину, щоб і дітей своїх і оточення потім навчити любити цю мову”. Тільки коли старшини “закохаються в ній [...] вони й самих себе зрозуміють і свій нарід, всю силу душі нашого народу, цього, для близькозорих, ще непомітного велетня серед інших словянських

народів світу. А полюбивши свій народ [...] з його степами, білими хатками, вишневими садочками, піснями, думами, горем, сльозами – вони зіллються з ним і самі будуть жити його думками, надіями, вірою. Тоді ж і жити буде легко і боротися за нього хотітися і смерть буде гарна та гідна людської честі” [25, 2-3].

За градацією “Променя”, ще одна категорія старшин – «малороси», які були не настільки небезпечні як перші («перифарбовані»). Вони тільки хіба що розмовляли “точнісінько як київські перекупки. Перекручені русіцизми полтавські, провінціалізми та простенької водиці – кацапські словця, оце їх лексикон”. Звичайно, що вони жодним чином не турбуватимуться «про чистоту рідної мови, про збереження її краси гнучкості і мелодійної музичності», але разом із тим – вони з претензією на інтелігентність: “Спробуйте їм закинути, що вони шмаровози – образяться та ще й як, а подбати про мову, якою вони користають певно по звичці – вони не додумуються. Скоріше вони переймають словесні вибрики: евентуально, дефінітивно, децизія або польські, честь, цілую руці” [25, 4].

Редколегія була переконана, що не існує жодної можливості “щоб нагнути їх до боротьби за українську мову”, бо “вони скорше будуть сперечатися за смак полтавських галушок, ніж шанувати свою мову і примусити шанувати її інших. Їх, розуміється ніколи не захопить бажання працювати над виробленням своєї аристократичної мови, де б виявлялася найвища краса і дикція і в манерах говорити” [25, 4].

Критично висловлювалась редколегія “Променя” і щодо третьої ка-

тегорії старшин – які “добре знають свою рідну мову і шанують її, але палець об палець не вдарять для того, щоб привчити й інших знати її та шанувати”. Таке збайдужіння до української справи і небажання працювати для суспільної потреби було тим більш складно подолати, що таких старшин було досить багато, і творячи собою інертну масу – вони являли потенційну небезпеку для козацтва через свою індіферентність.

Переробити або хоча би розворушити ці три групи старшин були не в стані “і офіційні лояльні накази, ні різні доводи”, які просто не доходили до “цих вузьколобих та закостенілих у своїх [...] хибках людців”. З огляду на це боротись із ними належалося “у найрішучіший спосіб. Досить сентиментів і всяких там захистів, – треба перейти від захисту [...] до безпощадної боротьби”. Але для цього патріотично налаштованим старшинам належалося перейти внутрішній «рубікон», усвідомивши, що “справа винищення російської мови у нашому таборі небезнадійна, а коли ця пошесть до цього часу ще не повалена, то ми самі, ми українці в першу чергу винні в тому, винні через своє лайдацтво, неухажність, сантументи” [25, 5].

Журнал пропонував свій алгоритм переконування перших двох категорій старшинства – спочатку “персональний вплив на своїх знайомих, приятелів, колег”; у тому випадку коли “добре слово” не допомогло би – “перерва знайомства та приятелювання з ними, оголошення бойкоту”. Але бойкот був би ефективний тільки у разі його колективного застосування. Не зайвою була би, на думку редколегії, й “система заува-

жень, нагадувань кожному, від кого чути російську мову". Редколегія пропонувала робити це спочатку "лояльно і коректно", і лише після цього переходити до рішучих заходів – і зокрема, застосовувати "кулаки, бо всі ці кацапомани такі легкодухи, що в них не вистачить сміливості захистити свій гонор, та ледви чи вони його мають" (пропозиція «кулачної розправи» була викреслена цензурою – *І. С.*) [25, 5-6].

Останнім аргументом у цій системі переконування незгідних користуватись українською мовою була інформація про те, що нібито Державний центр УНР поборюватиме старшин-«русофілів» "не наказами, а остракізмом, цебто – способом викинення з армії". Взагалі, на думку редколегії – "факти незнання або невживання української мови треба рахувати вистарчаючою підставою на притягнення до відповідальності як за вороже відношення до УН.Р.". Про всі такі факти належало повідомляти командуванню – безпосередньому, або (у випадку його бездіяльності) звертатись до вищих інстанцій, і зокрема – до командування групи та головної команди Військ УНР [25, 6-7].

Такі безоглядні та радикальні судження редколегії "Променя" з одного боку, і небажання частини старшинства робити над собою хоча би маленькі зусилля для вивчення української мови та їх байдужість (а подеколи й ворожість) до української справи з іншого – призвели до загострення стосунків між різними групами старшин. За місяць після публікації цитованої вище статті у таборі витворилась "тяжка атмосфера", і "справа з українською і москов-

ською мовою набирала [...] що раз гострішого характеру". Редколегія попереджала, що коли "це питання й надалі стоятиме в такій площі – уникнути непорозумінь і навіть ворожого відношення однієї частини нашого суспільства до другого буде неможливо" [16].

Разом із тим, позитивним явищем, на думку редколегії, було те, що "справа з нашою мовою [...] набирає все більшої ваги і починає ставати на інший ґрунт, починає звертати увагу цілого суспільства і його органу, його провідної думки – таборової преси". Найбільше до цього причинився саме "Промінь", жоден номер якого "не вийшов без того, щоби в той чи інший спосіб не торкнутися прихильників «общепонятного язика», хоч би це було в формі легкого юмору, легкої сатири".

Часопис послідовно обстоював позицію тієї частини українського старшинства, які "обурювалися на вживання московської мови" та послідовно підважував мотивацію «малоросів», які "уперто трималися за мову московську". Поруч із цим редколегія пристрасно апелювала до тих з їх числа, які "...серцем відчули ідею Українську, а розумом ніяк не можуть дійти до розуміння того, що кожне слово, сказане по-московськи, є дар Московщині й обкрадання Українських скарбів" [16].

До «мовної» ситуації в таборі була привернена увага й «органу гумору і сатири» часопису "Будяк" (відповідальний редактор – О. Білозерський). З нагоди виходу його третього числа "Промінь" опублікував коротку замітку, яка повною мірою характеризувала спрямованість цього сатиричного видання: "орган [«Будяк»] – суто

таборовий, який своєю метою поставив боротися з сумними явищами нашого військового життя. Попадає від «Будяка» й постачателям, що набили скарбовими грішми свої кишені, [і] тепер, як то кажуть, «і в ус не дують», і «господам офіцерам», що вперто говорять «на общѣпонятной», і офіцерським жонам, які нахабно не вдячні за те, що ідять хліб за кошт українського народу, мову його зневажають, і ще багато декому попадає від «Будяка»» [11, 42].

Отже, завдяки діяльності гуртків “захисту рідної мови” та таборовим часописам “Наша Зоря”, “Промінь” та “Будяк”, і за сприяння командування групи інтернованих Військ УНР – у таборі Ланьцут була ініційована потужна агітаційно-пропагандистська кампанія на захист українського слова та розширення сфери її вжитку. Своім вістрям вона була спрямована проти тієї частини українського старшинства, яке воліло не торкатись політичних питань або взагалі трималось несумісних з ідеєю української державности поглядів.

Намагаючись привернути увагу таборового загалу до проблеми паралелізму у вживанні старшинами української та російської мов, та переконати їх у ненормальності такого стану речей, часописи інколи вдавались до контраверсійної риторики, сподіваюсь в такий спосіб розбурхати одних та збурити інших таборян. Гостро тавруючи поблажливість частини старшинства до поширеної у таборі практики використання російської мови навіть під час служби, таборові видання пропонували радикальні сценарії її цілковитого витіснення з ужитку, епатуючи цим тих, хто хоч і мав проукраїнські пере-

конання, але через різні обставин ще не засвоїв її на достатньому рівні.

Такою спрямованістю своїх матеріалів таборова преса Ланьцуту стала однією з найпомітніших домінант культурно-національного життя таборян, навколо якої гуртувалась та частина старшинства, яка вже мала вироблений національно-державницький світогляд. Завдяки їх зусиллям життя таборян набувало виразних національних барв, а українська мова у службовому користуванні поступово витісняла російську, чого щоправда не можна сказати про родинно-сімейне спілкування.

Таборова преса у Ланьцуті була водночас і “живильною водою” для українських патріотів, відданих ідеї визволення України, і “холодним душем” для тієї частини таборян, які все ще не позбулись своїх старих ментальних звичок та не бажали робити над собою зусиль аби хоча би мінімально наблизитись до української мови та культури. Обстоювані редколегіями таборових часописів ідеї могли гаряче підтримуватись або цілковито не сприйматись різними групами інтернованих вояків-українців у Ланьцуті, але в кожному випадку вони відігравали роль “лакмусового папірця”, який унаочнював дійсне ставлення таборян до України та національних визвольних гасел українського народу.

Bibliography and Notes

1. Від редакції [у:] “Промінь”, Ланьцут 1921, 3 червня, Число 7, с.1-3.
2. Від редакції [у:] “Промінь”, Ланьцут 1921, 26 червня, Число 9, с.1.
3. Вішка Омелян, *Преса української еміграції в Польщі (1920 – 1939 рр.): Исто-*

рико-бібліографічне дослідження, Львів 2002, 479 с.

4. Голубничка-Шленчак Юлія, *Преса інтернованих вояків-українців у таборі Ланьцут у Польщі (1921 – 1922 рр.)*, [у:] *Forming of Modern Educational Environment: Benefits, Risks, Implementation Mechanisms*, Tbilisi 2017, pp. 131-133.

5. Карпус Збігнєв, Срібняк Ігор, *Формування з'єднань Армії УНР у Польщі в 1920 рр.* [у:] "Український історичний журнал", Київ 2000, № 1, с. 81-89.

6. Колянчук Олександр, *Українська військова еміграція у Польщі (1920 – 1939)*, Львів 2000, 276 с.

7. "Наша Зоря", Ланьцут 1920, Число 1.

8. "Наша Зоря", Ланьцут 1921, 24 січня, Число 3.

9. "Наші завдання [у:] "Промінь", Ланьцут 1921, 13 травня, Число 1.

10. Павленко Микола, *Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919 – 1924 рр.)*, Київ 1999, 352 с.

11. "Промінь", Ланьцут, 1921, 13 травня, Число 1.

12. "Промінь", Ланьцут, 1921, 16 травня, Число 2.

13. "Промінь", Ланьцут, 1921, 19 травня, Число 3.

14. "Промінь", Ланьцут, 1921, 31 травня, Число 6.

15. "Промінь", Ланьцут, 1921, 26 червня, Число 9 (без посторінкової пагінації).

16. "Промінь", Ланьцут, 1921, 1 липня, Число 10 (без посторінкової пагінації).

17. Сидоренко Наталя, *Національно-духовне самоствердження*, Частина II: *Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919 – 1924)*, Київ 2000, 262 с.

18. *Спостереження «Проміння»* [у:] "Промінь", Ланьцут, 1921, 23 травня, ч.4.

19. Срібняк Ігор, *Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у та-*

борах Польщі й Румунії (1921 – 1924 рр.), Київ-Філядельфія 1997, 187 с.

20. Срібняк Ігор, *Табір полонених та інтернованих вояків-українців у Ланьцуті (Польща) у 1919-1921 рр.*, [у:] *Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань: збірник наукових праць*, Фастів 1999, с. 148-162.

21. Срібняк Ігор, *Умови перебування та культурно-освітня діяльність інтернованих вояків-українців у таборі Ланьцут, Польща (січень-серпень 1921 р.) у світлі архівних документів*, [у:] *Вісник Черкаського університету*, Серія: Історичні науки, Черкаси 2017, № 3, с. 63-72.

22. Срібняк Ігор, *«...Пити назустріч всім покаліченим впливом чужої культури та допомогти їм засвоїти акорди рідної мови»: накази групі інтернованих Військ УНР як джерело для реконструкції повсякдення вояків-українців у таборі Ланьцут (Польща), січень-березень 1921 р.*, [у:] *Етнічна історія народів Європи*, Київ 2018, Випуск 56.

23. *Сценка в таборовому театрі*, [у:] "Промінь", Ланьцут 1921, 16 травня, Число 2.

24. *Чорна дошка*, [у:] "Наша Зоря", Ланьцут 1921, 24 січня, Число 3 (посторінкова пагінація відсутня)

25. *Ще про мову*, [у:] "Промінь", Ланьцут 1921, 31 травня, Число 6.

26. *Що у кого на язичі, то й на серці*, [у:] "Промінь", Ланьцут 1921, 16 травня, Число 2.

27. Karpus Zbigniew, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918 – 1924*, Toruń 1997, 209 s.

28. Szymanek Andrzej, *Obóz jeńców i internowanych żołnierzy ukraińskich atamana Petlury w Łancucie*, [w:] *Łańcut: Studia i szkice z dziejów miasta*, Rzeszów 1997, s. 227-235.

29. Wiszka Emilian, *Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920 – 1939*, Toruń 2001, 324 s.